

Söhrab Məhərrəmov
AMEA Fəlsəfə İnstitutu, fə.ü.f.d.

MÜASIR İNTERNET KOMMUNİKASIYALARI

Məqalədə qeyd olunur ki, müasir dövrümüz informasiya texnologiyalarının və informasiya proseslərinin qloballaşmasının inkişafı etdiyi qlobal informasiya cəmiyyəti dövrüdür. Bu proseslərin əsas təzahürlərindən biri qlobal İnternet şəbəkəsinin yaranmasıdır. Qeyd edilir ki, İnternet rabitə və informatikada XX əsrin texniki uğurları, insanların qarşılıqlı fəaliyyətinin xüsusi virtual sahəsini – coğrafi sərhədlərin yoxluğu, obyektlərin, istifadəçilərin milli mənsubiyyətinin müəyyən edilməsinin çətinliyi və mövcud resurslara çıxışın anonimliyi kimi fərqləndirici əlamətləri olan informasiya-kommunikasiya məkanını formalaşdırır.

İnternet bizim həyatımıza təzəlikcə daxil olmasına rəğmən, artıq əhalinin bütün təbəqələri və bütün yaşdan olan insanlar arasında çox böyük populyarlıq qazanmışdır. İndi İnternet ən sürətli, etibarlı ünsiyyət və informasiya (insanlar arasında) mübadiləsi vasitəsidir. İnternetin köməyi ilə internet konfranslarda iştirak etmək, bütün dünyada əqidədaşlar və dostlar tapmaq, təhsil ilə məşğul olmaq imkanı yaranır ki, bu da XXI əsrdə yaşayan insan üçün çox vacibdir.

İnternet lazım olan bütün zəruri informasiya tapmağın mümkün olduğu informasiya dünyasıdır. İnternetdə istədiyiniz hər şeyi edə bilərsiniz: təhsil üçün informasiya tapmaq, kitab, məqalə oxumaq, filmlərə baxmaqdan tutmuş, lazım olan əşyalar sifariş etmək və s. mümkündür. İnternet müasir insanın istər professional fəaliyyətində, istərsə də gündəlik həyatında nəhəng imkanlar verməklə böyük rol oynayır. İnternet tək işdə kömək etməklə qalmır, eyni zamanda gündəlik həyata əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Bundan başqa, online rejimində həyat mövcuddur. Online rejimində insanlarda onları maraqlandıran mövzular ilə ünsiyyətə girmək, təcrübə mübadiləsi aparmaq, məsləhət vermək, çətin anında insana dayaq durmaq, mütəxəssisə sual vermək və həmin andaca cavab almaq mümkündür. Hazırda, bizim müasir dünyamızda bir toxunuşla İnternetdə sizə lazım olan, sizi maraqlandıran bir çox şeyləri evdən çıxmadan, zaman itirmədən almaq mümkündür. İnternetin köməyi ilə sosial şəbəkələrdə köhnə tanışları tapmaqla yanaşı yeni tanışlıqlar qurmaq mümkündür. İnternet insanlara yeni ünsiyyət imkanları yaradır. Bu mövzu bu gün şübhəsiz olduqca aktualdır, çünki, İnternet bütün dünyada geniş yayılıb, o bizim sosial reallığı əks etdirir. Ümumdünya qlobal şəbəkənin cəmiyyətin inkişafında oynadığı rolu XIX əsrin ortalarında dəmir yolunun oynadığı rol ilə müqayisə etmək olar. İnformasiyanın ötürülməsi sahəsində misilsiz imkanlar açmaqla İnternet texnoloji və sosial inqilabların yeni mərhələsini yaratdı.

Hazırda İnternet - birliklər bütün cəmiyyətin həyatında, xüsusilə də elektron demokratiya şəraitində təcridcən hiss ediləcək rol oynamağa başlayır. Birlik insanlar arasında ümumi olan əlaqələrin (ümumi məqsədlər, maraqlar, baxışlar, məşğulluq, hobbilər, yaşayış yeri, cins, millət, problemlər, şərait) məcmuudur. Birliyin əsasını insanlar arasında ünsiyyət təşkil edir.

Hər keçən il İnternet bizim həyatımıza daha dərinlən daxil olur. Bunun səbəbi onun ölkədə və xaricdə baş verən hadisələr barədə informasiya almaq, yenilikləri və hadisələri izləmək imkanının olmasıdır. Rabitə və informatika sahəsində XX əsrin texniki uğurları nəticəsində hazırda dünyada insanların qarşılıqlı fəaliyyətinin xüsusi virtual sahəsi – coğrafi sərhədlərin yoxluğu, obyektlərinin milli mənsubiyyətinin müəyyən edilməsinin çətinliyi və mövcud resurslara çıxışın anonim olması kimi fərqləndirici əlamətləri olan informasiya-kommunikasiya məkanı formalaşmışdır.

Bu məkanın formalaşmasının əsasını bu gün milyardlarla insanı birləşdirən qlobal kompüter şəbəkəsi olan İnternet təşkil edir. Bu insanların sayı günbəgün artır və çox yaxın ki, yaxın bir neçə ildə Yer kürəsi əhalisinin böyük əksəriyyətinin kompüter şəbəkəsinə daimi çıxışı olacaq.

Yüksək texnologiyalar sahəsində qazanılan uğurlar bunların gerçəkləşəcəyinə şübhə yeri qoymur. Belə ki, 2017-ci ilin may ayında Facebook-un bütün dünyanı İnternetlə təmin edəcək pilotsuz

təyyarəsi – dronun ABŞ-ın Arizona ştatında sınaq uçuşu uğurla başa çatıb. Facebook-un təsisçisi Mark Zukerberqin təşəbbüsü ilə buraxılan bu dronun adı Aquiladır. Şirkət bu dronun köməyi ilə İnternetə çıxışı olmayan əraziləri İnternetlə təmin edərək, əlavə 4 milyarda yaxın insanın global şəbəkəyə çıxışına nail olmaq niyyətindədir. Mark Zukerberq öz Facebook səhifəsində yazır: “Aquila hazır olan kimi Günəş enerjisi ilə çalışan təyyarələr donanması dünyanın hər yerinə İnternet bağlantısı gətirəcək”.

İnternetin gur inkişafı milyardlarla insanın həyat tərzini kardinal şəkildə dəyişir. İnternet şəbəkəsi intensiv tempdə inkişaf edir, istifadəçilərin sayı hər il durmadan artır. İnternetə çıxış getdikcə genişlənir və hər bir insana ona lazım olanda qoşulmaq imkanı verir.

Azərbaycanda İnternet mövcud olduğu qısa müddətdə bütün ölkəni bürümüşdür. Dünya İqtisadi Forumunun “Global İnformasiya Texnologiyaları 2016” hesabatında “Şəbəkələşmə Hazırlığı İndeksi”-nə görə Azərbaycan əvvəlki mövqeyindən 4 pillə irəliləyərək dünyanın 139 ölkəsi içərisində 53-cü yerə yüksəlmişdir. Beynəlxalq Telekomunikasiya İttifaqının “İnformasiya cəmiyyətinin ölçülməsi 2015” hesabatında isə Azərbaycan “İKT İnkişaf İndeksi”-nə görə 167 ölkə arasında 67-ci yerdədir. İnternet praktik olaraq cəmiyyətin bütün sahələrinə daxil olmuşdur, həm də onun həyatımıza daxil olması XIX əsrin ikinci yarısı – XX əsrdə telefon, radio, televiziya kimi texniki kəşflərin kütləvi daxil olmasından daha sürətli baş verdi. Görünür İnternetə olan sosial tələb daha böyük olmuşdur.

Beləliklə, İnternet özü idarə edilən sosial sistem kimi inkişaf edir, bu zaman o, dünya haqda bilik əldə edilməsi mümkün olan informasiya resursu kimi sosiallaşma funksiyasını yerinə yetirir. Sosial struktur burada qarşılıqlı fəaliyyətdə olan real həyat trenajoru rolunu oynayır.

Bəzi tədqiqatçılar İnternetin yayılmasının sosial təcridə və dağınıqlığa səbəb olacağından rahatsız olurlar. Onlar iddia edirlər ki, evdə İnternetə çıxışın mümkün olması nəticəsində insanlar qohumlar və dostlarla “keyfiyyətli və maraqlı ünsiyyət”də daha az olurlar. İnsanlar arasında əlaqələr zəifləyir, şəxsi qarşılıqlı münasibətlər zərər çəkir, teatra getmək, mütaliə etmək kimi ənənəvi məşqulluq formaları unudulur. Bir tərəfdən İnternet bizə böyük imkanlar açır, digər tərəfdən İnternetin zərəri barədə bir çox diskussiyalar gedir.

İnternet kulturlər arası ünsiyyət məkanı olduğu üçün bu fenomenin yaradıcısı və həm də istifadəçisi kimi onun mərkəzində olan insan haqda elmlərin bütün kompleksinin diqqətini tələb edir. Sözsüz, antroposentrizm İnternet kommunikasiyanın spesifikasiyasının öyrənilməsində ən vacib istiqamətlərdən biridir. İnternet – bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan kompüterlər və kompüter şəbəkələrindən çox, bu mühitdə qarşılıqlı əlaqədə və fəal hərəkətdə olan, öz fəaliyyətlərinin məhsulları ilə – xəbərlər, veb-səhifələr, kataloqlar və məlumat arxivləri, naviqasiya marşrutları, kompüter virusları ilə birlikdə olan insanlardır.

İnternetin rəsmi yaranma tarixi 1969-cu il hesab edilir, bu hesabla Şəbəkə təxminən 48 il əvvəl “doğulub”. O zamandan onun populyarlığı durmadan artır, elektron göndərişlərin ötürülməsi vasitəsi olan İnternet bu gün insanlar və ideyalarla dolu görüş yerinə, kiberməkana, məsafə anlayışı olmayan kommunikasiya, informasiya və əyləncə dünyasına çevrilmişdir. Belə qısa zamanda İnternet o qədər sürətlə inkişaf etmiş, sivilizasiya prosesinin gedişinə təsiri o qədər güclü olmuşdur ki, bu fenomeni sadə sözlərlə deyil, metaforalarla təsvir etməyə başlamışlar. İnterneti ümumdünya və ya global Tor, “şəbəkə şəbəkəsi” və bəşəriyyətin dünyəvi supermagistralı adlandırmağa başladılar.

2005-ci ildə ABŞ-ın Massaçusets Texnoloji İnstitutunun son iki onillikdə bəşəriyyətin ən mühüm kəşflərindən ibarət tərtib etdikləri 25 top-siyahıda İnternet birinci, onun əlavəsi olan elektron poçt isə beşinci yeri tutmuşdu.

İstifadəçilərin ümumdünya şəbəkə strukturuna, “şəbəkə-şəbəkəsi” – İnternetə qoşulmasının inkişaf sürəti və ölçüsü təkcə informasiya cəmiyyətinin nəzəriyyəçi alimlərinin təəyyülünü təəcübləndirmir. Belə ki, 2010-cu ilin dekabr ayınadək Google informasiya axtarış sistemi olan Google “İnternet” sözünü təxminən 1.840.000.000 veb səhifə içərisində “axtarmışdı”, Şəbəkənin orta statistik auditoriyası 1.966.514.816 nəfər, Yer kürəsi əhalisinin təxminən 28,7 faizini təşkil etmişdir. Yer əhalisinin təxminən dördüdə biri ən azı bu sözü tanıyırdı. İnternet hər il təxminən 18 faiz çoxalır. 2040-cı ilədək İnternet istifadəçilərinin 3 milyarda çatacağı gözlənilir.

Ögər İnternetin başlanğıcını 1969-cu ildə iki kompüterin şəbəkə kimi birləşdiyi vaxtdan hesablasaq rəqəmlər heyvətləndiricidir. Belə ki, ilk dəfə Filadelfiyada ümumdünya sərgisində nümayiş etdirilən telefon istifadəçilərinin sayının 50 milyon olması üçün 55 il lazım olmuşdu. Televiziya bu səviyyəyə çatmaq üçün 13 il lazım olmuşdusa, İnternet bu göstəriciyə 3 ilə nail olmuşdu.

Şəbəkə kontentinin həcmnin artmasını təhlil etsək görürük ki, 2009-cu ildə İnternetdə 47 milyon yeni sayt yaranmışdı, 2009-cu ilin dekabr ayında artıq saytların ümumi sayı 234 milyona çatmışdı, onlardan 81,8 milyonu .COM domenində, 12,3 milyonu .NET domenində, 7,8 milyonu .ORG domenində, 76,3 milyonu isə yuxarı səviyyəli milli domenlərdə idi. 2009-cu ildə rəqəm dünyasının ölçüləri 800.000 netabayta yaxınlaşır. Bu rəqəmi lazer disklərin üst-üstə yığılması nəticəsində yaranan pilləkən kimi qrafiklə göstərsək bu pilləkənin hündürlüyü Yerdən Aya və geriye qədər edər. 2010-cu ildə İnternet 12.000000 petabayt və ya 1.2 zetabayta qədər genişləndi. Şəbəkə bu sürətlə çoxalmaqda davam etsə onda bu rəqəm 2020-ci ildə indikindən 44 dəfə çox olacaq, bu halda lazer disklərin köməyi ilə qurulacaq pilləkənin uzunluğu Yerdən Marsa qədər məsafənin yarısı qədər olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, Şəbəkənin sosiallaşması səviyyəsi XXI əsrdə geniş zolaqlı xətlə İnternetin və veb 2.0 adlandırılan texnologiyanın kəşfi ilə bağlı əhəmiyyətli dərəcədə güclənir, bu zaman sürətli sindikasiya, klassifikasiya və qeyri-məhdud sayda istifadəçilərin istənilən sayda şəbəkə resurslarına kollektiv çıxışı real oldu. Məhz geniş zolaqlı İnternet texnologiyası (onsuz ikinci veb-dən istifadə praktik olaraq mümkün deyil) Şəbəkə vasitəsilə reallaşan, istər sosial kommunikasiyanı, istərsə də insanların fəaliyyətinin taktika və strategiyasını sürətlə dəyişir.

Ölkədə geniş zolaqlı İnternetin inkişafının göstəriciləri sosial tədqiqatlar və İnternetin cəmiyyətə təsirinin qiymətləndirilməsi üçün çox vacibdir, çünki, məhz geniş zolaqlı İnternet məsələn, Şəbəkədə insanın sosiallaşmasının bu gün üçün ən güclü vasitəsi olan ikinci veb proqram texnologiyalarının inkişafına kömək edir. Veb 2.0 instrumentariyasının köməyi ilə hər bir iştirakçı, birincisi, İnternetdə olan informasiyanın passiv istifadəçisi kimi yox, kontent yaradıcısı olmaq imkanı qazanır, ikincisi, praktiki olaraq istənilən prezentasiya və kommunikativ veb-instrumentlərə (bloqlara, viki-pediyalara, sosial şəbəkələrə, müxtəlif fayl dəyişdiricilərinə), təkcə qeyri-məhdud istifadəçilərlə əlaqəyə girməyə deyil, həm də istənilən virtual birlik yaratmağa, həmçinin Qlobal şəbəkədə istənilən lazımi material yerləşdirməyə və ya yaratmağa pulsuz çıxış əldə edir.

“İnsan-kompüter” qarşılıqlı münasibətlərinin prinsiplərindəki belə əsaslı, kardinal dəyişiklik, kommunikasiya fəaliyyətinin və formatının bəzi növlərinə gündəlik ünsiyyət vaxtı hamı üçün əlçatan olan sosial şəbəkə sahəsində sürətlə yayılaraq diskursun - siyasi və dinidən maarifləndirməyə, elmi və məişətə aid olanadək bütün növlərinə toxundu.

İnternet termininin yaranması tarixinə nəzər salsaq görürük ki, Amerika hərbi şəbəkəsi ARPANET-in zaman keçdikcə nəyə çevrildiyini başa düşmək üçün əsrin dördüdə birindən çox zaman lazım gəlmişdi. Ona görə də “İnternet” termininin ilk dəqiq tərifinin müəyyən edilməsi Şəbəkənin mövcudluğunun 26-cı ilində, 1995-ci ilin oktyabr ayında ABŞ Federal Şəbəkə Şurasının bir sıra şəbəkə ekspertləri və İKT mütəxəssisləri ilə məsləhətləşmələrdən sonra baş verdi. Bu tərifdə deyilir: “İnternet – onunla İP-protokol ilə və ya onun perspektivli genişlənmiş formasına əsaslanan unitar ünvanlı məkanla məntiqi bağlı olan, qlobal informasiya sisteminin bir hissəsidir; Transmission Control Protokol/İnternet Protokol (TCP/IP) və ya onun genişləndirilmiş şəkildən və/və ya IP uyğun protokoldan istifadə etməklə kommunikasiyanı təmin edə bilər; kommunikasiyaya əsaslanan və onunla infrastrukturda, burada, müəyyən edilənlə, bağlı olan yüksək səviyyəli servis təqdim edir, istifadə edir və ya onu (hamı üçün və ya konfidensial olaraq) açıq edir” [3].

2001-ci ildə ABŞ internet qanunvericiliyində İnternetə belə bir tərif verilmişdir: “İnternet”, avadanlıqlar və idarəedici proqram təminatı daxil olmaqla, qeyri-məhdud sayda kompüterin və müxtəlif telekommunikasiya hissələrinin bir-birinə birləşərək ümumdünya şəbəkəsinin yaradılmasının cəmini ifadə edir. Bu da öz növbəsində kabel və ya radio vasitəsilə informasiyanı istənilən şəkildə ötürmək üçün TCP/IP protokollarından (və ya onların hansısa əvvəlki və ya sonrakı versiyalarından) istifadə edir” [5].

Gətirdiyimiz nümunələrdən görünür ki, burda ilk növbədə Şəbəkənin texnoloji tərkib hissəsindən danışılır. Ancaq daha “humanitar” təriflər də mövcuddur. Sosial-fəlsəfi baxımdan İnternet, informasiya mübadiləsinin şəbəkə prinsiplərinə, kommunikasiyada qarşılıqlı fəaliyyətin interaktivliyinə, obyektiv reallığın modelləşdirilməsinin yeni üsullarına, informasiya axınının ötürülməsinin yeni texnologiyalarına və prinsipcə yeni texnologiya – fərdi kompüterlərə əsaslanan xüsusi fenomen hesab edilir.

Rus tədqiqatçısı A.V.Sokolov kommunikasiya nəzəriyyəsi baxımından İnternetin üç funksiyasından irəli gələn növbəti definisiyasını, tərifini irəli sürür. Beləliklə, İnternet multimediyaya xəbərlərini, məlumatlarını bütün dünyaya yaymağı təmin edən qlobal kommunikasiya kanalıdır (kommunikasiya-məkan funksiyası), o hamı üçün açıq olan depodur (kommunikasiya-zaman funksiyası), o, həmçinin şəxsiyyətin və sosial qrupların sosiallaşması və özünü realizəsinin köməkçi vasitəsidir (kommunikasiya-sosiallaşdırıcı funksiyası). A.V.Sokolov İnternetin funksiyalarından çıxış edərək bu terminə belə tərif verir: “İnternet – telekommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə şəxsi və qrupların kommunikasiya tələbatlarını ödəməyə yönəlik qlobal sosial-kommunikasiya kompüter şəbəkəsidir” [8].

İnternet şəbəkəsinin böyüməsi və onun tədricən qlobal kommunikasiyanın vasitələrindən birinə çevrilməsi gedişində əhəmiyyətinə görə ilk yerlərdən birinə insanların sosiallaşmasına kömək edən və yeni sosial qrupların (virtual birliklərin) yaranmasına kömək edən birləşdirici xassəsi önə çıxır.

İnterneti fenomen kimi tədqiq edən işlərin, həm də onun əsasında yaranan kommunikativ məkanın nəzəri təhlili göstərdi ki, burada onun öyrənilməsinin bir neçə yanaşmasını qeyd etmək olar.

Birinci yanaşmada İnternet yeni sosial tədqiqat obyektini kimi nəzərdən keçirilir, bu istiqamətin əsas vəzifəsi Şəbəkənin inkişafının sosial proqnozlarının tərtib edilməsidir. Burada İnternet hər şeydən əvvəl informasiya deposu, hansısa dünyəvi ağıl, texnoloji frontir kimi başa düşülür. O, vahid informasiya məkanı kimi noosferanın müəyyən mənada maddiləşməsi kimi təsəvvür edilir. Bu zaman hesab edilir ki, İnternet inkişaf etdikcə texnologiyanın, biliyin və informasiyanın rolu artır, bu isə onun ictimai quruluşda dəyişilmələrin təşəbbüsçüsü olmasına səbəb olur. Bu yanaşmada informasiya və texnologiya yeni tip ictimai quruluşun müəyyənedici və sistemyaradan subyektini kimi çıxış edir (D.Bell, M.Porat, E.Toftler, T.Stouner, A.Runav, E.Putilova).

İkinci qrup tədqiqatçılar İnternet-texnologiyalara əsaslanan müasir cəmiyyətin şəbəkə təbiətini öyrənməklə məşğul olurlar. İctimai inkişafa aid proqnozların verildiyi birinci istiqamətdən fərqli olaraq, ikinci yanaşmada öyrənilən obyekt daha çox mövcud cəmiyyət olur, predmet qismində isə, əsas sosial institutların şəbəkə strukturuna çevrilməsi və cəmiyyətin sosial quruluşunda bu proseslərlə insinasiya edilən dəyişilmələr öyrənilir.

Bu yanaşmanın paradigmatik çərçivəsində İnternet kommunikativ xassələr vasitəsilə müəyyən edilir: hər cür mürəkkəb şəbəkə əlaqələrinin realizasiya edilməsini mümkün etməsi İnternetin fərdi kommunikativ institut kimi fərqləndirici əlamətidir (M.Kastels, A.Nekless, A.Bikulov, A. Rodionov, A.Çistyakov, D.Kutyugin, T.Baljirova).

Üçüncü qrup tədqiqatlar virtuallaşma nəzəriyyəsində, ilk növbədə sosial virtuallaşmanın nəzəriyyəsi sahəsində cəmlənmişdir (A.Byul, M.Veynşteyn, D.İvanov, A.Kroker, M.Paetau). Burada İnternet virtual analoq və ya dünyanın obrazı kimi nəzərdən keçirilir. Məhz İnternet sosiallığın virtuallaşması mexanizminin işə düşdüyü universal kommunikativ məkandır. Bu yanaşma içərisində virtuallıq yeni kommunikasiya texnologiyalarının qaçılmaz sosial effektidir, daha doğrusu burada İnternet şəbəkə əlaqələrinin aydın göründüyü və hamı üçün ölçətan sosial fenomen kimi, virtual mühit kimi öyrənilir.

Sosial reallığın internet-texnologiyalar vasitəsilə virtuallaşması, onu ciddi şəkildə dəyişdirir və sonda onu yeni, əvvəllər mövcud olmayan reallığa çevirir.

İnternetin öyrənilməsi sahəsində dördüncü istiqamət müasir cəmiyyətin görünüşünün və başa düşülməsinin postmodernist konsepsiyalarına əsaslanır. Burada İnternet virtual aqora, postmodernin yarımçıq qalmış proyektlərindən biri kimi təsəvvür edilir. (Dj.Adams, Dj.Aytken, V.Emelin,

E.Voyskunskiy). Bəzi tədqiqatçılar global şəbəkəni tez-tez metaforik olaraq kiberməkan adlandırılan hansısa elektron frontier kimi təsəvvür edirlər (Dj.Djons, S.Marşall, Q.Reynqolds).

Bu istiqamətin konseptual çərçivəsində İnternet fenomenini təsvir edərkən rizona (F.Qvattari), intertekstuallıq (Yu.Kristeva), xaosmos (Dj.Djoys), paratema (M.Fuko) kimi anlayışlardan istifadə edilir. İnternetin təsvir edilməsində bütün postmodernist yanaşmalarda giperbolizasiya, analogiya və metaforizasiya üsullarından istifadə edilir. Burada hesab edirlər ki, nəzəriyyəni qiymətləndirmək üçün meyar olaraq, onun həqiqətə tam uyğun olması deyil, səmərəliliyi və sosial məkanda işləyən metaforanın gücü, onların izahedici gücü, həmçinin yeni yanaşmalar və məsələ qoyuluşu yaratmaq qabiliyyəti əsas götürülməlidir.

İnternetin və internet-texnologiyanın öyrənilməsində beşinci yanaşma İnternet şəbəkəsinin onun əsas tərkib hissəsi olduğu global fəvqəlcəmiyyətin tam yeni (əvvəllər mövcud olmayan) tipi ideyasına əsaslanır. Belə yanaşma genetik-funksional adlanır. Burada İnternet, informasiyanın, təhsilin və ekonomikanın, hərəkətin, fəaliyyətin və obrazların qloballaşmasını mümkün edən vasitə kimi çıxış edir. Bu istiqamətdə işləyən tədqiqatçılar iddia edirlər ki, İnternetsiz müasir cəmiyyətin qloballaşması praktiki olaraq qeyri-mümkün və qeyri-real olardı.

İnternet, onun bazasında yaranan yeni fəvqəlcəmiyyətin vacib tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, eyni zamanda müasir informasiya-kommunikasiya cəmiyyətinə qırılmaz şəkildə bağlıdır. Bu fəvqəlcəmiyyət dünya məkanının getdikcə güclənən qloballaşması prosesində inkişafın qalan bütün sosial modellərini (postsənaye, informasiya-kommunikasiya, şəbəkə, virtual) özündə birləşdirir. Bu fəvqəlcəmiyyətlə eyni vaxtda yaranan İnternet onun inkişafını və yayılmasını global olaraq, bütün dünyada müşayiət edir. Bəzi tədqiqatçılar deyilənlərdən çıxış edərək, hesab edirlər ki, İnternet cəmiyyətin özünün onsuz mümkün olmadığı sistemyaradıcı əlamətidir.

İnternet genetik-funksional yanaşma çərçivəsində müəyyən tip cəmiyyətlərdə onun sosial funksiyalarının təhlili vasitəsilə öyrənilir. Eyni zamanda İnternet qrupla və şəxslərarası kommunikasiyanın effektini, səmərəsini, uzlaşmasını şərtləndirən dəqiq ifadə edilmiş spesifik xassələri, keyfiyyətləri və xarakteristikaları, sosial qarşılıqlı fəaliyyətin istər global, istərsə də milli miqyasda təşkili-nin effektiv vasitəsi olan unikal hadisə kimi çıxış edir. Eyni vaxtda İnternetə digər yanaşmalar da mövcuddur.

Qeyd edilən fenomenin elmi öyrənilməsində iki global istiqaməti qeyd etmək olar: ontoloji (bu istiqamətə görə İKT inkişafı xüsusi ontoloji reallığın formalaşmasına səbəb olur) və fenomenoloji (burada internet-reallığın ontoloji statusda olması nəzərdə tutulmur: hansısa digər mahiyyətdən törəyən fenomen hesab edilir). Ontoloji yanaşmaya görə İnternet, reallığın (virtual reallıq, sosial virtual reallıq) davamıdır və ya onun inikası, əksidir, bununla da varlığın poliontikliyini, həm də xüsusi, heç nə ilə müqayisə edilməyən reallıq baxımından qəbul edir.

Bununla yanaşı, varlığın xüsusi forması kimi İnternetin özünün məkan-zaman xarakteristikaları mövcuddur. Ancaq, bu yanaşma çərçivəsində internet-reallığın kriteriyaları, meyarları və internet-məkanda olan hadisələrin statusu haqdakı suallar hələlik cavabsız qalır.

Fenomenoloji yanaşmada hesab edilir ki, internet-reallıq başqa mahiyyətlərdən törəmədir. Burada İnternet varlığın keyfiyyətcə yeni səviyyəsi (vəziyyəti) kimi təzahür edən, buna uyğun şüurun yeni səviyyəsinə uyğun gələn hansısa bir kommunikativ mühit kimi araşdırılır. Bu zaman istər birinci, istərsə də ikinci yanaşmada İnternet insanı şəbəkədə əhatəyə alan kimi başa düşülür. İnternet varlığı bir sıra sistem xassəsinə malikdir: o, globaldır, vahiddir, fasiləsizdir, süni yaradılıb, qeyri-xətlidir, kollektiv paylanmış fəaliyyətin nəticəsidir, antroposentrikdir, burada məkan-zaman çərçivələri cilalanır və şəklini dəyişir.

Bununla yanaşı internet-studiyaalarının inkişafının hazırkı anında hesab edilir ki, İnternetin humanitar araşdırılması fənlərarası yanaşma tələb edir, çünki, o ayrıca götürülmüş bir fənn çərçivəsində və ya fərdi yanaşmada adekvat öyrənilə bilməz. Həqiqətən, Şəbəkə həm məkanda paylanmış texniki obyektədir (bu onun coğrafiyası və ekonomikasına haqda danışmağa imkan verir); gipermətn şəklinə təşkil edilmiş mətnədir (lingvistik, informatika və s. tərəfindən tədqiq edilən); fəal hərəkətdə olan insanların birliyidir, bu isə sosiologiyanın, psixologiyanın, siyasətin və ya pedaqoji təhlilin obyektidir; fəlsəfi dərk etmə tələb edən kompleks sistemdir; global mənada texniki və sosial müqavi-

lələrin reallaşmasına özünə məxsus cəhddir (qloballaşmanın hüquqi və tarixi mövqedən analizi üçün predmet) və s.

Təbii ki, İnternetin humanitar tədqiqatlarında xüsusi diqqət onun “sosial” ölçülərinə - qarşılıqlı fəaliyyətin kultür, dil, psixoloji xüsusiyyətlərinə, virtual qrup və birliklərin fəaliyyətinin formalaşmasının və xarakteristikasının qanunauyğunluqlarına, şəxsin özünü ifadəsinin prinsiplərinə və virtual identikliyin dəyişilməsinə, sosial obyektlərin yaranması və qavranmasına, İnternet şəbəkəsində dərk etmə və hər hansı digər fəaliyyətin həyata keçirilməsinin strategiyasına, virtual reallıqda qazanılmış vərdişlərin və bacarıqların real fəaliyyətə keçirilməsinin perspektivlərinə və bəzi digər problemlərə verilir.

Sözsüz ki, sosial funksiyaların həyata keçirilməsinin bütün bu müxtəlifliyi Şəbəkədə İnternetin global sosial hadisə kimi sistemyaradıcı xarakteristikası olan dilin fəaliyyəti olmadan mümkün deyil.

Beləliklə, İnternetin kifayət qədər texnoloji olan tərifindən, sistemin özünün – dağınıq şəbəkələrin global birliyinin yeni-yeni istifadəçilər aldığı gedişinin imkan verdiyi dərəcədə - İnternetin informasiya-kommunikasiya cəmiyyətinin inkişafının əsası olaraq əhəmiyyətinin artmasından, xüsusi informasiya mühiti, sosial kommunikativ məkan, “inkişafa gedən yolda səyləri birləşdirməyə imkan verən özünə məxsus ümumdünya forumu” olmasından daha tez-tez danışmağa başladılar. Eyni zamanda o, keçmişdə mövcud olmayan dilin reallaşması üçün yer kimi çıxış edir. İnternet haqda dünyada ən məşhur dərsliklərdən birinin müəllifi olan A.E.Kroll qeyd edir ki, əgər İnterneti bir sözlə ifadə etmək lazım gəlsə, bu söz “ünsiyyət” olar. “Hökumətin müdaxiləsi olmadan tək-tək insanlar və bütöv xalqlar arasında ünsiyyət” [6].

Məqalənin adında işlətdiyimiz kommunikasiya anlayışının elmi ədəbiyyatda bir neçə tərfi var. 2003-cü ildə çap edilmiş Böyük psixoloji lüğətdə qeyd edilir ki, kommunikasiya ingiliscə - communicate – məlumat vermək, ötürmək deməkdir. Müəlliflərin fikrinə görə, verbal kommunikasiya – dilin (dil kodu) köməyi ilə bəzi fikri məzmunun ötürüldüyü məqsədyönlü prosesdir. Bəzi müəlliflər dilin və nitqin kommunikativ funksiyasını onların əsas və birinci funksiyası hesab edirlər, bəzən isə bunun kommunikasiyanın vahid funksiyası olduğu iddia edilir. Qeyri-verbal kommunikasiya da mövcuddur, bu funksiya bir tərəfdən verbal kommunikasiyanı təkrarlamaq və müdafiə edə bilər, digər tərəfdən hər cür psixi məzmunun (təkcə daxili – verbal olanı deyil, həm də obrazlı olanı, emosionalı, motivasiyalı) məqsədyönlü ötürülməsini təmin edir [1].

Vikipediya kommunikasiya termini barədə belə yazılmışdır: kommunikasiya – (rabitə və əlaqə, ünsiyyət kimi) latın dilində “communicatio” – məlumat, ötürmə, və “communicare” ümumi etmək, söhbət etmək, əlaqələndirmək, ötürmək – tədqiqatlarda gündəlik insan fəaliyyətinin birliyini və varisliyini təmin edən əməliyyat sistemini göstərən termdir.

Kommunikasiya prosesi insan və cəmiyyətin həyatının əsaslarından biri kimi başa düşülür. Burada tədqiqatçılar həm kommunikasiya prosesindən, həm də onun nəticələrindən bəhs edirlər.

Belə bir fikir var ki, cəmiyyətin tarixi – onun kommunikasiyasının tarixidir. İlk baxışda bu fikir yanlış kimi görünür. Əgər tarixi xatırlasaq onda kommunikasiyanın sosisumun ilk təşkil forması, onun aləti və mövcud olmasının zəruri şərti olduğunu göstərən birbaşa qarşılıqlı əlaqəni görürük. Elə bir bioloji sistem yoxdur ki, onun kommunikativ prosesi bu və ya digər formada strukturlaşsın. U.Eko yazır: “Kommunikasiya praktik fəaliyyətin bütün sahələrini o mənada əhatə edir ki, praktika özü – kultürü və deməli ictimai münasibətləri yaradan global kommunikasiyadır” [4].

Kommunikasiya geniş mənada – fərdlər arasında ümumi simvollar sistemi vasitəsi ilə informasiya mübadiləsidir. Kommunikasiya verbal və qeyri-verbal vasitələrlə həyata keçirilə bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, “İnternet” və “kommunikasiya” terminlərinin bir yerdə işlədilməsi özü mübahisə doğurur. Belə ki, İnternet sahə deməkdir, kommunikasiya özü isə bu sahənin mahiyyətini təşkil edir. Buna rəğmən bu anlayışların bu cür istifadəsinin qanunauyğunluğu onunla izah edilir ki, bu yaxınlaradək İnternetin əsas funksiyası informasiyanın alınması və saxlanması ilə bağlı idi, bu gün artıq belə deyil. İnternet yeni sosiokultür prosesləri stimullaşdırmaqla getdikcə daha çox öz üzərinə kommunikasiya kanalı rolunu götürür. İnternet müasir cəmiyyətin fəaliyyətinin bütün sahələrində getdikcə daha mühüm rol oynayan xüsusi ünsiyyət mühitinə çevrilir.

İnternet-kommunikasiya – müasir cəmiyyətin kifayət qədər yeni hadisəsidir. Bu günə qədər istər İnternet-kommunikasiyanın tərifində, istər Şəbəkədə insanın kommunikatív fəaliyyətinin təsvirində, istərsə də bu sahənin əsas anlayışı üçün termin seçməkdə belə vahid mövqe yoxdur. Bəzi müəlliflər onu kompüterli-vasitəli kommunikasiya, digərləri virtual diskurs adlandırırlar. Bəzi lingvistiklər isə onu elektron ünsiyyət və ya kommunikasiya adlandırırlar.

Qeyd edək ki, terminoloji fərqlər bir o qədər də böyük deyildir. Adları çəkilən bir çox terminlər bir-birini əvəzləyən anlayışlar kimi istifadə edirlər. Təsvir sahəsində elektron, virtual, rəqəmli, digital, şəbəkə, internet, kompüter vasitəli kimi sifət və isimlərdən istifadə edilir.

Diskurs termini kompüter-vasitə ilə ünsiyyətin daha fəal tərəfini öyrənən tədqiqatlarda çox işlənir, elektron kommunikasiya termini isə kommunikatív prosesə texnologiyanın təsiri və onun nəticələrinin aydınlaşdırılmasına həsr olunmuş tədqiqatlarda istifadə edilir. Tədqiqatçı L.Y.Şipitsina göstərir ki, kommunikasiya termini “ünsiyyətin (texniki) kanalı ilə birbaşa bağlıdır, sözsüz, yeni kommunikasiya mühitində ünsiyyətin öyrənilməsində əsas kimi daha uğurludur. Diskurs terminini kommunikantın konkret fəaliyyət sahəsindən söhbət gedəndə işlətmək olar, həm də ünsiyyətin kompüter vasitə ilə olması vacib deyil. Nəticədə kommunikasiyanın diskursun fərdi, elmi, işgüzar, tibbi və digər növlərinə xidmət edən şifahi, yazılı, çat, kompüter-vasitəli formalarından danışmağı təklif edirik” [9].

Ünsiyyət və kommunikasiya terminləri arasında fərqdən danışanda, qeyd edilir ki, onlardan birincisi əsasən şəxslər arası qarşılıqlı fəaliyyət xarakterində olması ilə seçilir, kommunikasiya termini isə cəmiyyətdə informasiya mübadiləsi prosesinin şərh edilməsi də daxil, daha geniş mənə daşıyır. Bu iki termindən hansından daha çox istifadə edilməsi məsələsinə gəldikdə, buna tədqiqat aparılan fənnin sərhədləri, həmçinin bu iki termin arasında dəqiq sərhəd olmayan, təkcə communication termini olan ingilis dilində aparılan diskurs ciddi təsir edir. Bir fikrə görə kommunikasiya termini baza, əsas rolunu oynayır (insanlar arasında məlumat mübadiləsi kimi ünsiyyət formasında baş verir).

“Ünsiyyət” və “kommunikasiya” anlayışlarının nisbəti məsələsində əks mövqe də mövcuddur. Bu yanaşmada ünsiyyət əsas anlayış hesab edilir, sonuncunun strukturunda isə kommunikasiya (informasiya mübadiləsi), interaksiya (qarşılıqlı fəaliyyətin və təsirin təşkili), persepsiya (hissi qəbul etmə qarşılıqlı anlaşmanın əsası kimi) fərqləndirilir. Burada kommunikasiya fərdi və ictimai əhəmiyyətli informasiya arasında vasitəçi rolunu oynayır.

İnternet-kommunikasiyanın mürəkkəb və çox səviyyəli strukturunu, bu fenomeni təsvir etmək üçün müasir elmi ədəbiyyatda təqdim edilən çoxlu əlamətlər dəsti müəyyən edir. Texniki tərəqqinin məhsulu olan bu əlamətlərin bir çoxu rabitə kanalının təsviri ilə, onun elektron və ya rəqəmli signal ötürücüsü olması ilə bağlıdır.

İnternet-kommunikasiya mühitinin spesifikasiyi, ünsiyyətin baş verdiyi şəraitin real ünsiyyət şəraitinə nisbətən ciddi şəkildə dəyişdiyini qeyd edən virtual xassəsinin olması ilə xarakterizə olunur.

Belə şərtlərə sensor təcrübənin məhdudluğunu, anonimliyi, fiziki yoxluğu aid etmək olar. Bu əlamətlər müəyyən mənada ünsiyyətin status, yaş, təhsil, maddi vəziyyət, fiziki və xarici göstəricilər, millilik və s. xarakteristikalara görə bərabərliyinə səbəb olur. Bu isə öz növbəsində ünsiyyəti formal olmaqdan qoruyur.

İstər sistemin özünə bütövlükdə, istərsə də burada yaranmış yarım sistemlərə xas olan bir texniki detal da var. Informasiya mübadiləsi xarakterinə görə açıqdır. Bundan çıxış edərək İnternet-kommunikasiyanın bir əlamətini də qeyd etmək olar – bu sistemin açıq olmasıdır. İnternet-kommunikasiyanın texniki imkanlarına İnternet-kommunikasiyanın atribut imkanlarını genişləndirən və informasiyanın alınması və onun işlənməsi prosesini asanlaşdıran multimediallıq, resursların bölünmüş olması, mətnin generasiyasının avtomatlaşmış olması kimi əlamətləri aid etmək olar.

Ancaq, hər halda İnternet-kommunikasiyanın texniki tərəfi bu mürəkkəb sosial hadisənin bir hissəsini təşkil edir. Kateqorial əlamətlərin müəyyən edilməsi onun əsas əlamətini – dixotomikliyi nəzərə almadan mümkün deyil. Bir tərəfdən İnternet təmiz texniki mənşəlidir. Digər tərəfdən qeyd edə bilərik ki, onun yüklənməsi üçün lazım olan əsas kontenti işarə sistemi kimi dil formalasıdır.

Bu baxımdan İnternet-kommunikasiya bir sıra istər ümumi, istərsə də spesifik əlamətlərlə xarakterizə edilir. Bunlara misal olaraq, özündə böyük həcmdə müxtəlif tip diskurs və nitq praktikasını birləşdirən polifonikliyi, kommunikasiyanın şifahi-yazılı xarakterini, kompüter mətnlərinin kreolizovanlığını; emosiyaların, mimikanın, “smayeklərin” köməyi ilə hissələrin ötürülməsini; spesifik kompüter etikasını; illokutivliyi və s. göstərə bilərik.

Bu siyahını uzatmaq da olar, çünki, İnternet-kommunikasiya daim inkişaf edir və hazırda elmi maraqların mərkəzində durur. İnternet kontentinin və onun imkanlarının öyrənilməsinə müxtəlif yanaşmaların olması bu fenomenin yeni-yeni xassələrini və əlamətlərini üzə çıxarır. Qeyd etmək gərəkir ki, bütün bu xassələr bu və ya digər dərəcədə potensialdır. Yəni, onlar İnternet-kommunikasiyaya bütövlükdə xasdır, amma ayrıca götürülmüş obyektə tətbiqi isə məcburi deyil.

İnternet-kommunikasiyaya verilən təriflər içərisində tədqiqatçı İ.N.Rozinanın verdiyi tərif uğurlu sayıla bilər. Burada internet-kommunikasiya deyəndə fərqli mühitlərdə, kontekstlərdə və kulturlərdə biliklərin və qarşılıqlı başa düşülmənin formalaşması üçün insanların elektron məlumatlardan istifadə etməsi başa düşülür [7].

Digər tədqiqatçı S.V.Bondarenko internet-kommunikasiya və ya virtual ünsiyyət deyəndə kompüter vasitəsilə iki və ya daha çox şəxsin bir-birini görməmələri ilə xarakterizə edilən ünsiyyətini nəzərdə tutur [2]. Ancaq, digər tədqiqatçı E.İ.Qoroşko bu tərifə yarımçıq sayır, çünki, burada informasiya ötürülməsinin kanalı diqqətdən kənarda qalır və dəqiq deyil, belə ki, skype-texnologiyasında kommunikanterlər bir-birini görə bilər, məlumatın ötürmə forması isə heç də həmişə yazılı olmaya bilər.

Bu hadisənin ən son və dolğun təriflərindən biri rus tədqiqatçısı L.Y.Şipitsina tərəfindən təqdim edilib. L.Y.Şipitsina bütövlükdə kommunikasiya haqda olan təriflərə və kompüter-vasitəli kommunikasiyanın tərifinə əsaslanaraq hesab edir ki, internet-kommunikasiya “kommunikasiya vasitələrinin inkişafında tarixi mərhələdən birini təmsil edir və vasitəsiz (şifahi) ünsiyyət ilə, kağız daşıyıcıları (əlyazması və çap, qeyri-periodik (kitab) və periodik (qəzet, jurnal)) vasitəsilə, həmçinin elektron cihazlar (faks, radio, televiziya) vasitəsilə baş verən ünsiyyətlə birlikdə mövcuddur” [9].

Hazırda bu tip kommunikasiyanın strukturlaşmış təsviri üçün bir neçə təsnifat bazası var, ancaq bu ünsiyyətdə iştirak edən insanların sayına əsaslanan təsnifat daha geniş yayılmışdır. Bundan asılı olaraq internet-ünsiyyətin aşağıdakı tipləri qeyd edilir:

- insandan – kompüterə;
- bir insandan – bir insana;
- çoxluqdan – bir insana;
- bir insandan – çoxluğa;
- çoxluqdan – çoxluğa [2].

Ancaq, digər təsnifatlar da mövcuddur. İnternet-kommunikasiyanın həyata keçirildiyi subyektlərin tipindən asılı olaraq belə təsnifatlar var:

- real subyektin real partnyorlarla ünsiyyəti (elektron poçt, xəbərlər qrupu, İCQ və digər internet-peydcəri, SMS – məlumatlar, diskussiya forumları, elektron göndərişlər və s.);
- real subyektin illüziyalı partnyor kimi subyektləşdirilmiş obyektlərlə ünsiyyəti (poçt robotları ilə qarşılıqlı fəaliyyət, kompüter oyunları, veb-saytlar və s.);
- təsəvvür edilən partnyorların ünsiyyəti (komputer intellektual agentlərin qarşılıqlı fəaliyyəti, DNS serverlərlə qarşılıqlı fəaliyyət və s.) [2, s.198].

Eyni zamanda buradakı internet-mühitdə kommunikativ qarşılıqlı fəaliyyətlər ən müxtəlif ölçülərə - kommunikasiya iştirakçılarının coğrafi arealına (lokal, şəbəkə, İnternet şəbəkə, ümumi istifadə üçün global telekommunikasiya şəbəkəsinin milli segmenti və s.); istifadə edilən kommunikasiya vasitəsinin tipinə; qarşılıqlı fəaliyyətin mövzusunə; informasiyanın xarakterinə (şəxsi, rəsmi, reklam və s.); müraciət formasına (fərdiləşmiş və ya şəxssizləşmiş); konfliktliliyin dərəcəsinə (konfliktli, konfliktə, bitərəf) və s. görə fərqləndirilir [2, s.187].

Qeyd etməliyik ki, şəxslərarası qarşılıqlı fəaliyyət birliklərində kommunikasiya, məlumatlara çıxışın ancaq göndərən və məhdud sayda aktorların çıxışının olduğu monoxronik rejimdə, həm də polixronik rejimdə həyata keçirilə bilər. Sonuncu halda məlumatlara çıxışı olan istifadəçilərin sayı

qeyri-məhdud olur və burada kommunikasiya vasitəsi kimi elektron bildirişlər lövhəsi, qeyd kitabları ola bilər.

Kommunikasiyanın bütün bu növləri birbaşa (şifahi), ənənəvi vasitələrin köməyi ilə (çap, radio, televiziya və s.) və ya kompüter vasitəsilə ola bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, internet-kommunikasiyanın öyrənilməsi sahəsində olan işlərin təhlili göstərir ki, kommunikasiyanın bu forması üçün baza, əsas kimi qəbul edilmiş xarakteristika olaraq belə kateqoriyalar çıxış edir: mətnin elektron formasının mövcudluğu, gipertekstuallıq, multimediallıq, interaktivlik, sinxronluq/asinxronluq, kəmiyyətin variativliyi və kommunikantların eksplisirovanlığı.

Tədqiqatçılar internet-ünsiyyətin spesifikliyinə təsir edən bir sıra amillər qeyd edirlər.

Birincisi, İnternetin sosial mühitinin özünün müxtəlifliyi global şəbəkədə insanın ünsiyyət üsullarına təsir etməyə bilməz.

İkincisi, İnternetin yaratdığı azadlıq illüziyası, ancaq bu illüziyalı azadlığın pozulması, iştirakçılar arasında bir-birini başa düşməmək və mənfi münasibət yaradan normalar külliyyatı ilə nizamlana bilər.

Üçüncüsü, bu ünsiyyətin yüksək dərəcədə anonimliyi onun iştirakçılarının xarici görünüşlə, cinslə, yaşla və sosial vəziyyətlə bağlı bir çox kommunikativ maneələri aradan qaldırmağa imkan verir. Bu daha çox yaradıcı azadlıq, sərbəstlik verir, həmçinin adi ünsiyyətlə müqayisədə sosial distansiyamı ciddi şəkildə qısaldır.

Dördüncüsü, Şəbəkədə qeyri-verbal ünsiyyətin elementlərinin praktiki olmaması, yoxluğu İnternetdə dilin fəaliyyət göstərməsinin xüsusiyyətlərinə təsir edir, məhz ünsiyyətin bu tərəfini, xüsusilə də emosional səviyyədə nə isə başqa bir şeylə əvəz etmə və ya kəşf etmə ilə bağlı kompensator praktikasını inkişaf etdirir.

Beşincisi, Şəbəkədə kommunikasiyanın əsasən yazılı olması, kommunikasiyanın şifahi nitq üsuluna nisbətən yavaş olması, ünsiyyətin sürətini azaldır.

Altıncısı, bəzi tədqiqatçılar belə ünsiyyətin potensial olaraq konfliktliyin azalmasını və birbaşa əməkdaşlığa yönəlik daha çevik kommunikativ strategiyanın işlənməsinə, hazırlanmasına kömək edən tolerantlığımı qeyd edirlər.

Yeddincisi, kommunikativ situasiyanın tamamlanmasının strategiyasının və ya ünsiyyətdə olduğun partnyorun obrazının yayılması, stereotiplərin və tapşırıqların təsirini gücləndirir, bu isə bütün kommunikasiya prosesinin bütövlükdə stereotiplik dərəcəsini potensial olaraq yüksəldə bilər.

Yuxarıda sadaladığımız xüsusiyyətlər İnternetin xüsusi unikal atmosferini yaradır və internet-addiksiya, virtual identikliyin dəyişilməsi və s. kimi fenomenlərin yaranmasına səbəb olur, bununla da İnternet şəbəkəsini XXI əsrin ən fantastik kommunikativ praktikasının və çağırışlarının reallaşmasını mümkün edən virtual aqorasına və eksperimental kommunikasiya meydançasına çevirir.

İnternetdə şəxslərarası qavrayış prosesinin getməsinin özünə məxsusluğu ona gətirib çıxarır ki, ərazidə çıxış və fiziki cəlbədicilik özünün nizamlayıcı rolunu itirir, ünsiyyət isə istiqamətlərin, meyllərin, əqidələrin və dəyərlərin oxşarlığı əsasında qurulur.

İnternet kommunikasiya və şəxsi-kommunikasiyanı bir yerdə vermək kimi unikal imkan yaradır: digərinə göndərilən mətn eyni vaxtda həm göndərən və həm də göndərilən üçün açıq olur. O şey ki, əvvəllər zamanda dağılırdı və buna uyğun olaraq rolların bölünməsinə tələb edirdi, İnternetdə burda və indi reallaşır. Şəxsi-kommunikasiya istifadəçinin şəxsiyyət kimi formalaşmasının psixoloji şəraitini prinsipial şəkildə dəyişir.

Bununla birlikdə İnternet-məkanın yüksək dərəcədə anonimliyi və manipulyativliyi tədricən “sosial sərhədlərin” dəyişdirilməsinə gətirib çıxarır: publik olan – privat, lokal olan – global, yad olan – doğma, qeyri-məhdud sayda insan üçün praktik olaraq şəxsi və sirli olan isə - ictimai və əlçatan olur.

İnternet məkanda sosial qarşılıqlı fəaliyyət prosesində aktorlar ümumi simvollardan istifadə edir və daima fəaliyyətin mənasını onun özü vasitəsilə interpretasiya (şərh) edirlər. Bu zaman insan-

lar Şəbəkədə kommunikatıv qarşılıqlı fəaliyyət prosesində daha çox hansısa bir informasiyanı ötürməklə deyil, daha çox sosial əlaqələrin yaradılması və müdafiəsi ilə məşğul olurlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu məkan insanlar tərəfindən xüsusi keyfiyyətə malik, özlərinin sosial, kültür və kommunikatıv praktikaları ilə birlikdə yaradılmış müəyyən güc konstruksiyasını təmsil edərək, informasiya-kommunikasiya cəmiyyətinin mövcud olma formalarından biri kimi çıxış edir. Eyni vaxtda bu internet-məkan qlobal şəbəkədən istifadə edən insanların olduğu hansısa mediativ reallığı təmsil edir.

Qeyd edək ki, məhz İnternet, sosiallığın virtuallaşması mexanizminin işlədiyi, virtuallığın yeni kommunikatıv texnologiyalarının, ilk növbədə İnternet şəbəkənin özünün qaçılmaz sosial effekti kimi çıxış etdiyi universal sosiokültür və kommunikatıv məkandır.

Sosial reallığın internet-texnologiyalar vasitəsilə virtuallaşması onu ciddi şəkildə dəyişdirərək, nəticədə bu sosiallığı yeniləşdirir və əvvəllər mövcud olmayan reallığa çevirir.

Bu zaman, İnternet əsasında yaranan yeni virtual reallıq bir sıra xüsusiyyətlərlə xarakterizə edilə bilər: 1) digər reallıqla yaradılmış olması, yəni, virtual reallığı törədən hansısa bir reallıq həmişə mövcud olur; 2) aktual olması (virtual reallıq onu törədən reallıq fəal olduğu müddətdə, ancaq “burada” və “indi” mövcud olur); 3) avtonom olması (virtual reallıqda özünün zaman-məkan xarakteristikası, özünün həyat fəaliyyəti qanunları var, virtual reallıqda olan insan üçün verilməyən keçmiş və gələcək yoxdur); 4) interaktiv olması (virtual reallıq bütün digər reallıqlarla “ontoloji baxımdan müstəqil cisimdir”), 5) təsirin qeyri-maddiliyi və parametrlərin şərti olması (obyektlər sünidir və dəyişəndir); 6) həmçinin efemer olması (giriş və çıxışın sərbəstliyi mövcud olmanın kəsilməsinin və yenilənməsinin imkanının mümkünlüyünü təmin edir).

İnternetin inkişafı və onun dünya miqyasında yayılması ilə Şəbəkənin seqmentlərinin milli sərhədlərinin müəyyən edilməsi məsələsi aktuallaşır. Burada çoxlu problemlərlə üzləşirsən, çünki, virtual olanın sərhədlərini ölçmək, müəyyən etmək real olanın hüdudlarını müəyyən etməkdən xeyli çətindir. Şəbəkənin bəzi tədqiqatçıları (xüsusilə də humanitar bilik nümayəndələri) hesab edirlər ki, bu sahədəki təriflərdə və anlayışlarda böyük qeyri-dəqiqlik mövcuddur.

Hazırda Şəbəkədə milli seqmentlərin müəyyən edilməsinin bir neçə üsulu var: dil, texnoloji və inzibati.

Rus tədqiqatçılar “rus” İnternetini belə müəyyən edirlər:

- bütün rus dilli veb-saytlar;
- bütün rus dilli kommunikatıv axınlar (elektron poçt da daxil);
- bütün URL domen .ru və ya .pf.;
- Rusiyada yaşayan bütün istifadəçilər; bütövlükdə bütün dünyada olan rus dilli istifadəçilər.

Bu təriflərin bəziləri rus dilli diasporanı da bura daxil edir, bəziləri isə daxil etmir. Ancaq Ru-netin sərhədlərini ciddi müəyyən etmək mümkün deyil. Hesab edilir ki, İnternet şəbəkəsinin humanitar tədqiqatlarında milli seqmentləri müəyyən etmək üçün ən məqsədəuyğun olanı dil-mərkəz əlamətidir, çünki, məhz dil İnternet şəbəkəsinin sosial məkan kimi sistemyaradan əlaməti rolunda çıxış edir.

Beləliklə, şəbəkənin milli seqmentinin təsviri zamanı tədqiqatın funksional vəzifələrindən asılı olaraq internet-məkanın seqmentləşməsi və milli bölmələrin ayrılmasında dil amilini qoymaq olar və bu zaman rus dilli İnternetdən (Runet), ukrayna dilli İnternetdən (Uanet) və ya ingilis dilli İnternetdən (İnet) danışmaq olar. “Mənim dilimin sərhəddi mənim dünyamın sərhədidir”.

Qlobal kommunikasiyalar dövrü olan bizim günlərdə internet-ünsiyyət ən populyardır. O, özündə kommunikasiyanın nitq təcrübəsinin, üsullarının və formatının böyük həcmdə müxtəlifliyini toplayır. Qlobal şəbəkənin ən böyük təsirini dəyişmə və ya qarşı qoyma sözləri ilə ifadə etmək olar. İstər kommunikasiya iştirakçılarına, istərsə də cəmiyyətə münasibətdə onun təsiri fəal, dəyişdirici xarakter daşıyır. Bu zaman virtual kommunikasiyanın təsirinin çoxalması onun sosial kommunika-

siyanın formalarından birinə çevrilməsinə gətirib çıxarır. Eyni vaxtda sosial kommunikasiya həm mahiyyətcə, həm də formaca daha çox virtual olur.

Bu vaxt internetin sosial kommunikatív rolu kifayət qədər çoxtərəflidir: O, insanlar arasında ünsiyyətdə üfiqi, horizontal əlaqələr yaratmağa imkan verir; Şəbəkədə olan informasiya könüllü təklif edilir, informasiya prosesinin iştirakçısı olmaq imkanı praktik olaraq hər bir insanda var, digər KİV-dən fərqli olaraq İnternet – hərtərəfli açıq ünsiyyət vasitəsidir.

Bir sıra tədqiqatçılar göstərir ki, İnternetdə yüngül sosiallıq adlandırılan yeni tip ünsiyyət formalaşır: insanlar arasında onları heç nəyə məcbur etməyən və heç bir nəticəsi olmayan xüsusi münasibət tipi formalaşır. Hesab edilir ki, bu ünsiyyət insanların qarşılıqlı fəaliyyətində konfliktliyi azaldır, çünki, şəxsi kontaktların azalması sosial sakitliyin artmasına, səbəb olur. Bu zaman burada şəbəkə insanların fiziki fəallığını zəiflədir, onlar bir-birinə daha az mane olurlar.

İnternetin kommunikatív servislərindən istifadənin motivlərinin öyrənilməsi göstərir ki, İnternetə kommunikatív alət kimi müraciət etməyin səbəbləri arasında olanlar bunlardır: həyatda ünsiyyətdən razı olmamaq, real sosial identiklikdən razı olmamaq və ondan xilas olmaq arzusu, həyatda hansısa səbəbdən həyata keçməyən bu və ya digər şəxsin, fərdin qabiliyyətlərinin reallaşması imkanları, emosiyaların yaşanması.

Sadaladığımız tələblərə münasibətdə istifadəçilər üçün İnternet dost mühitdir, çünki, burada olan ünsiyyət bir sıra xüsusi xarakteristikalara malikdir: nisbi anonimliyə rəğmən kütləvilik, maraqlara və dəyərlərə görə birləşməyin mümkünlüyü, özünü ifadə etmənin, qarşılıqlı fəaliyyətin və yarışma mühitinin təmin edilməsi – bütün bu keyfiyyətlər İnternet şəbəkəsinin kommunikatív mühitini unikal edir.

Şəbəkə inkişaf dərəcəsinə görə günümüzün elə bir hadisəsinə çevrilir ki, həyat XX əsrdə radiosuz, televiziyasız, telefonsuz təsəvvür edilə bilmədiyi kimi, XXI əsrdə də onsuz təsəvvür edilmir. Bəşəriyyətin keçmiş təcrübəsində analoqu olmayan sosial-kommunikativ məkan formalaşmağa başlayır. Getdikcə daha çox sayda sosial təcrübə İnternet şəbəkəsi məkanında hərəkət etməyə başlayır: hazırda kifayət qədər çox sayda insan üçün elektron hökumət, elektron təhsil və ya elektron bank terminləri adlanır. İnternetdə praktik olaraq onlayna çıxışı olan kompüterin klaviaturasından ayrılmadan dua etmək, evlənmək, diplom almaq və sevdiyin əşyaya və ya sevdiyin liderə səs vermək mümkündür. İnternet XXI əsrin bütün qlobal sosial kommunikasiyaları üçün praktik olaraq unikal platformaya çevrilir.

Beləliklə, İnterneti virtual sosiallıq kimi təhlil edərkən, deyə bilərik ki, bu fenomen XXI əsrdə yaranan informasiya-kommunikasiya cəmiyyətinin sistemyaradan əlamətlərindən biri kimi çıxış edən kommunikatív sosio-kültür məkan yaradır. Kommunikativ mühit kimi çıxış edən bu sosio-kültür məkan qarşılıqlı münasibətlərin istifadəçilərin çıxışını, həm də onların qarşılıqlı münasibətlərinin çoxsaylı kontekstlərini nəzərə alan yeni paradigmanın təzahürünü diktə edir.

İnternetin inkişafının çağdaş dövrünə münasibətdə interaksiya və kommunikasiyaya əsaslanan sosiokültür məkan əlamətləri qazanan texnoloji təhsilin təkamülündən danışmaq olar. Burada kommunikasiya və onun həyata keçirilməsi İnternet şəbəkəsində aparıcı rol oynayır. Elektron göndərişlərin vasitələri ilə ifadə edilən, baş verən verbal ünsiyyət, sosial reallıq kimi, İnternetin sistemyaradan əlaməti kimi çıxış edir.

Biz hesab edirik ki, İnternet fenomeninin və müasir cəmiyyətin ictimai quruluşunun tədqiq edilməsi sıx şəkildə çulğalasaq və bir-birini tamamlayacaq. Veb-texnologiyaların sosial təbiətinin öyrənilməsi o funksiyaların sosial təbiətini başa düşməyə imkan verir ki, bu texnologiyalar məhz həmin funksiyaların reallaşması üçün yaradılmışdır. Beləliklə, İnternet fenomenini başa düşmək və dərk etmək üçün sosial nəzəriyyələrdən, həm də müasirliyi başa düşmək və ona adekvat lingvistik nəzəriyyə yaratmaq üçün İnternetdən və veb-texnologiyaların sosial təbiətindən istifadə edə bilərik.

Açar sözlər: kompüter, internet, internet-kommunikasiya, internet kommunikatív məkan

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Большой психологический словарь. Под ред. Б.Г.Мещерякова, акад. В.П.Зинченко. М.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2003, 672 с.
2. Бондаренко С.В. Социальная структура виртуальных сетевых сообществ: дис. доктора социол. наук: 22.00.04. Ростов-на-Дону, 2004, 399 с.
3. Гольшпо А. Интернет: на пути к рождению // Радио, 2001, № 11, с.70-72
4. Еко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. перев. с итал. В.Г.Резник и А.Г.Погоняйло. СПб.: Симпозиум, 2004, 544 с.
5. Internet Freeom and Broadband Deployment Act of 2001.
6. Кролл Э. Всё об Интернет. Киев: ВНУ, 1995, 234 с.
7. Розина И.Н. Педагогическая компьютерно-опосредованная коммуникация: теория и практика. М.: Логос, 2005, 437 с.
8. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации. СПб.: Михайлов, 2002, 460 с.
9. Щипицина Л.Ю. Компьютерно-опосредованная коммуникация: Лингвистический аспект анализа. М.: КРАСАНД, 2010, 296 с.

Сохраб Магеррамов

СОВРЕМЕННЫЕ ИНТЕРНЕТ КОММУНИКАЦИИ

Резюме

В статье отмечается, что наше современный мир является глобальным информационным обществом где развивается глобализация информационных технологии и процессов. Одним из проявлений этих процессов является развития глобальной сети Интернета. Отмечается, что Интернет на базе технических достижений XX веках в области связи и информатики формирует виртуальные информационно-коммуникационные области сотрудничества людей без всяких географических границ, где невозможно определить национальную принадлежность пользователей, их объектов и обеспечивает анонимность доступа к информационным ресурсам.

Ключевые слова: компьютер, интернет, интернет-коммуникация, интернетно-коммуникативное пространство

Sohrab Maharramov

MODERN INTERNET COMMUNICATIONS

Summary

The article notes that our modern society is a global information society where develops globalism of information technologies and processes. One of the phenomena of these processes is the development of the global Internet. It is noted that the Internet, based on technical achievements in XX century in the field of communications and informatics, forms virtual information and communication fields between people without any geographical boundaries, where it is impossible to determine the nationality of users, their objects and provides anonymity of access to information resources.

Keywords: computer, internet, internet-communication, internet-communicative space